

HOLOKOST'UN AKTÖRLERİ

*İnsan, kavgaya eden binlerce tür arasında,
kavgasını yıkıcılığa ulaştırınan, kitle katliamcısı olan tek türdür,
kendi toplumu içinde bir çabanbaşı olan tek varlıktır.*
N. Tinbergen¹

Gerçekte bir vahşet kültürünü oluşturmak, toplu yaşam ve sosyal tutarlılıktan başka bir şeye önem vermeyen, totaliter bir toplum inşa etmek demektir.² Toplu katliamları meşrulaştırmak için Hitler'e göre insanları birleştirmenin en iyi yolu, onların birlikte suç işlemelerini sağlamaktır. Ulusal aidiyet imgesine sarılarak *Volksge-meinschaft*³ (ulus toplumu) uğruna Naziler, “sadece suçu değil suç bilincini de örgütlemişlerdi”.⁴ Hem askeri hem de sivil cephede Yahudi karşıtı politikaları desteklemeyenler bile “suskunluk sarmalı” içerisinde pasif kalarak “Führer”in hayalini gerçek kılmak”⁵ için eylemsizlik yoluyla rejime destek olmuşlardır.

1 Niko Tinbergen, *The Search for Animal Roots of Human Behaviour: The Animal in Its World: Explorations of an Ethologist, 1932-1972*, c. 1 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973), 161.

2 Thomas Kühne, *Aidiyet ve Soykırım, Hitler Toplumunu 1918-1945* (Ankara: Heretik Yayınları, 2016), 112.

3 Kühne, *Aidiyet ve Soykırım, Hitler Toplumunu 1918-1945*, 32.

4 Hannah Arendt, *Organized Guilt and Universal Responsibility. Essays in Understanding 1930- 1954* (New York: Schocken Books, 2005), 128.

5 Kühne, *Aidiyet ve Soykırım, Hitler Toplumunu 1918-1945*, 245.

Soykırım sırasında insan gruplarında görülen davranış ve düşünce örüntüleri, normal zamanlarda gözlemlenebilen sosyal dinamiklerden farklı değildir, nitelik açısından belirli biliş, ilke, toplumsal ve politik koşulları takip eder. Ancak Holokost'u benzersiz kılan, içinde bulunulan durumla ilgili olarak grupların bu sosyal yapıları nasıl yorumladıklarıdır.

Stanton'a⁶ göre soykırım sürecinin yedi aşaması vardır. Bütün kültürlerde insan grupları arasında *sınıflandırma* yapılmış ve bir grup kendini ve ötekini tanımlamak için etnik, dini vb. özellikleri dikkate almıştır. Öteki, fiziksel işaretlerle *sembolize* edilmiştir. Örneğin Yahudiler, giysileri üzerinde sarı bir yıldız sembolü bulundurmaya zorlanmışlardır. Eritilenen bu gruplar daha sonra soykırımı haklı göstermek adına çeşitli propagandalarla *insanlıktan çıkarılmıştır* (Şekil 1). Yapılan planlı propaganda ve algı operasyonlarıyla Yahudiler, aslında Almanların hak ettiği ekonomik gücü ellerinde bulunduran kişiler olarak resmedilmişlerdir (Şekil 2, 3). Bu *sosyal organizasyon*, Nazi ölüm kamplarında iktidar eliyle en mekanize ve bürokratik şekline almıştır. Böylece soykırım, kitle ölümleri en üst seviyeye varana kadar *kutuplaşmayı* turmandırılmıştır. Ötekiler, sistematik bir bürokrasi dahilinde *kimlikleri tanımlanarak* son aşamada *imha edilmişlerdir*.

Her soykırım diğer soykırımlara hem benzer hem de onlardan ayrışır. Ancak Holokost; bir etnik veya dinsel azınlığın sistematik bir şekilde topluca yok edilmesinin politik hedef olarak gösterilmesi yönünden tarihte halen, benzeri görülmemiş bir soykırım olarak yer etmektedir. Bununla birlikte "kitlelerin psikopatolojisine ilişkin bilginizin derinleşmesini"⁷ ve tıp alanındaki bazı gelişmeleri de Holokost'a borçluuz. Holokost'a yeniden psikoloji biliminin penceresinden bakarken, Hilberg'in⁸

6 Gregory H. Stanton, "The Seven Stages of Genocide," *Yale Uluslararası ve Alan Araştırmaları Merkezi Çalışma Raporu Serisi, Soykırım Araştırmaları Programı Semineri* içinde bildirir, (Subat 1998), 2.

7 Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okuyan Us, 2019), 21.

8 Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933-1945* (New York: Aaron Ashers Book, 1992), 11-12.

Yahudi Felaketi adlı kitabındaki toplumsal rol üçgenini (failler, mağdurlar ve seyrirciler) hatırlamak yerinde olacaktır.

Şekil 1 Nazi işgali altındaki Polonya'da kullanılan bir propaganda afişi Yahudiler-bit-tiftis kitabın kapağı. Kaynak: Polonya Ulusal Kütüphanesi Biblioteka Narodowa (Bilewicz & Vollhardt, 2012)

Şekil 2 1937'de Münih'te yayınlanan Ebedi Yahudi adlı Yahudi aleyhtarı kitabın kapağı. Kaynak: Calvin Alman Propaganda Arşivi (Bilewicz & Vollhardt, 2012)

Şekil 3 Ernst Hiemer'in Der Giftpilz (Zehirli Mantar) adlı çocuk kitabındaki "Para Yahudilerin Tanrısıdır" başlıklı öyküsünden. 1938'de Nürnberg'de, bir Nazi eğitim sistemi propaganda yayını. Kaynak: Calvin Alman Propaganda Arşivi (Bilewicz & Vollhardt, 2012)

Soykırım Psikolojisi

Toplumlar birdenbire geniş insan gruplarını yok etmeye başlamazlar. "Burada gelişimsel bir süreç, sosyal bir evrim vardır. Bu evrim boyunca, hem bireyler hem de sistem bir bütün olarak değişir."⁹ Güçlü bir otorite figürü, takipçilerine soykırma destek vermelerini emrederse, bireylerin katılımı daha olasıdır. Böylece soykırım şiddeti, yasal ve sapkın olmayan bir sosyal davranış haline getirilir. Bir ülkedeki mevcut durum, grup dinamiklerini ve bireyin güvenlik ve hayatta kalma hesaplarını değiştirebilir. Soykırımların çoğu, toplumların kontrolü kaybettikleri derin ekonomik krizler, siyasi ayaklanmalar ve savaşlar sonrasında

9 Ervin Staub, "The Evolution of Bystanders, German Psychoanalysts, and Lessons for Today," *Political Psychology* 10/1, (1989): 46.

meydana gelmiştir. Savaş, insanın varoluşuna karşı en büyük tehdidi yaratan durumlardan biridir. Savaş zamanında toplu vahşet uygulama olasılığı daha yüksek olabilir, çünkü şiddet zaten sosyal ve kültürel bozulmaya yol açmıştır. Şiddet koşulları; korku, kendini savunma, ailesini ya da sevdiklerini koruma arzusu, milletini ya da vatanını savunma arzusu bağlamında bireyleri motive edebilir. İnsanlar, farklı kapasitele ve seviyelerde kitlesel şiddete katılabilirler. Holokost sırasında çoğu fail, üniformalı bir soykırıma katılarak Alman ordusunun, Özel Polis (SS) veya toplama kampı muhafızlarının saflarında yer almışlardır.

Bireyler, belirli bir yapısal bağlam olmadan soykırıma katılmazlar ya da aynı yapısal bağlam tüm bireylerde soykırım katılımını ortaya çıkarmayabilir.¹⁰ Soykırım genellikle açıklanamayan özel nefretlerin sonucu olan bir eylem olarak kabul edilir. Ancak soykırımın normal kimlik süreçlerinin aşırı bir sonucu olduğunu savunan Moshman,¹¹ bu süreci dört evre üzerinden ifade etmektedir:

- 1) Dikotomizasyon (iki zıt gruba ayırma): biz ve ötekiler.
- 2) Dehümanizasyon (insanlıktan çıkarma), ötekileştirilmenin insanlık dışı bırakılmasına yol açabilir.
- 3) Yıkım, faullerin ahlaki görüşlerini sürdürmelerini sağlar.
- 4) İnkâr etme, tüm bu sürecin sonunda görülebilir.

Soykırım ve kitlesel katliam sırasında insanları belirli rolleri üstlenmeye zorlayan psikolojik süreçlere, motivasyonlara ve durumsal güçlere odaklanırken özelliikle; yalnızca bireysel düzeydeki süreçleri ve bireysel farklılıkları tartışmak yeterli değildir. Toplumsal (makro) koşullar ile ortak olarak yıkıcı veya uyumsuz tutumlarla yol açan bireysel (mikro) süreçler arasındaki etkileşime ve davranışlara dikkat etmenin yanında soykırıma

10 Cianne E. Loyle, "Why Men Participate: A Review of Perpetrator Research on the Rwandan Genocide," *Journal of African Conflicts and Peace Studies* 1/2, (2009): 32.

11 David Moshman, "Us and Them: Identity and Genocide," *An International Journal Of Theory And Research* 7/2, (2007):123.

yönelik baskının gelişiminden sorumlu olan bilişsel, ahlaki ve motivasyonel değişimlere değinmek gereklidir.¹²

Şiddet çoğu zaman yalnızca sonuca ulaşmak için bir araçtır. Şiddet aşamalı bir duygudur ve birdenbire ortaya çıkmaz, aksine psikolojik bir sürecin sonunda görülür. Soykırımda görülen şiddet ve yıkıcılığın ise *sürekliliği* dikkate değerdir. Kendi talihsizliğinin nedeni olarak başka bir grubu suçlamakla başlayan yıkım sürekliliği, nefret söylemi ve dışlayıcı ideolojilerle devam eder.¹³ Bu sürekliliğin açıklanmasına yönelik olarak Baumeister,¹⁴ dört motive edici faktör belirlemiştir:

- 1) araçsallık (sonuca ulaşmak için araç olarak şiddet),
- 2) bencilik (özgüven tehditlerine tepki olarak şiddet),
- 3) idealizm (erdemli bir topluma ulaşmak için yanlış bir çaba)
- 4) sadizm (zevk kaynağı olarak şiddet).

Bu dört neden, soykırım liderlerinin biyografilerinde açıkça görülebilir. Birçoğu yüksek ancak dengesiz bir özgüvene sahip, narsistik olarak tanımlanabilirler. Ait olduğu grubu olumlu bir şekilde algılayan, ancak kolektif benlik saygısı kolay incinir ve istikrarsız olan insanlar, önyargılı olmaya eğilimlidirler. Ayrıca, dış grup üyelerini, kendi iç gruplarına yönelik bir tehdit olarak algılayabilirler.¹⁵

Sadizm genel olarak psikopatoloji ile bağlantılı görülür. Psikopatlar başkalarıyla empatik özdeşleşme gerçekleştiremediklerinden öz yeterlilik duygularını, sebep

12 Stanton, "The Seven Stages of Genocide," 4.

13 Johanna Ray Vollhardt, *The Psychology of Genocide: Beware of the Beginnings*, (March 15, 2018), www.psychologytoday.com/us/blog/sound-science-sound-policy/201803/the-psychology-genocide-beware-the-beginnings (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).

14 Roy F. Baumeister, "The Holocaust and The Four Roots of Evil", *Understanding Genocide, The Social Psychology of Holocaust* içinde, ed. L. Newman ve R. Erber (New York: Oxford University Press, 2002), 245.

15 Agnieszka Golec de Zavala, Aleksandra Cichocka, Roy Eidelson ve Nuwan Jayawickreme, "Collective Narcissism and Its Social Consequences," *Journal of Personality and Social Psychology* 97, (2009): 1083.

oldukları acı ve ıstıraptan sağlayabilirler. Ayrıca sadizm, çoğunlukla kötülüğün temel bir nedeni değildir. Kişi, başka bir nedenden ötürü şiddet uygulamaya başlar. Zevkin keşfedilmesi için bir süre başkalarına zarar vermeye meşgul olması gerekir. Zevk için zarar vermektен hoşlandığını keşfettiği anda sadizm, diğer nedenlerden bağımsız olarak gelişmeye başlar.

Şiddetin daha çok düşük benlik saygısına sahip insanlar tarafından uygulandığı teorisine karşın, geniş bir alan yazın, şiddet faillerinin kendileri için çok olumlu görüşlere sahip olduğu sonucuna varmıştır.¹⁶ Kendilerine ait olumlu imajlarının tehdit edildiğine inandıklarında şiddet kullanmakta, saldırganlık; eleştiriyi reddetme ve saygınlık kaybından kaçınma stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷ Saldırgan uluslar ve gruplar genellikle kendilerinin üstün olduklarına inanırlar. Naziler Almanları üstün ırk, Yahudileri ise Alman ırkını tehdit eden aşağı derecede bir ırk olarak görüyorlardı.

Bazı açılardan en rahatsız edici ve trajik olan kök neden, idealizmdir, çünkü failler, iyi şeyler yaptıkları inancıyla motive olurlar. Soylu hedeflerinin şiddeti haklı çıkardığına inanırlar.¹⁸ Aryan beden politikasını korumak adına Naziler, yapılan şeyin doğru olduğu algısına kapılarak ötekini değersizleştirmişlerdir. Nazilerin bilişsel sınıflandırma şemasında¹⁹ Aryan ırkından ayrı konumlandırılan ve kendilerine ait bir kültüre dahi sahip bulunmayan bir Yahudi ırkına vurgu yapılmaktadır. Aynı bir ırksal kategoriye yerleştirmek, Nazilerin kendilerini Yahudilerden psikolojik olarak uzaklaştırmasını sağlamıştır. Hitler, Yahudiler için biyolojik metaforlar kullanılarak şöyle demiştir:

Yahudiler çürüyen bir cesetle beslenen kurtçuklardır, cerrahi olarak çıkarılması gereken parazitler, cinsel

16 Roy F. Baumeister, Laura Smart ve Joseph M. Boden, "Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem," *Psychological Review* 103, (1996): 33.

17 Baumeister, *The Holocaust and The Four Roots of Evil*, 244.

18 Baumeister, *The Holocaust and The Four Roots of Evil*, 251.

19 Kristen Renwick Monroe, "Cracking the Code of Genocide: The Moral Psychology of Rescuers, Bystanders, and Nazis during the Holocaust," *Political Psychology* 29(5), (2008): 700.

olarak Alman kadınları avlayan yurtcular, insanların kanını emen örümcekler, Kara Ölüm'den daha kötü bir veba, zararlı bir basil gibi yayılan ve ardından konakçıyı yok eden parazitler.²⁰

İnsanları farklı olarak sınıflandırmak, onlara kötü muamele etmeyi kolaylaştırmıştır. Monroe,²¹ soykırımı ilişkin altı kritik psikolojik farklılığa odaklanmıştır:

- 1)Bireyin kendisiyle ilgili benlik imajı; kurtarıcılar, seyirciler ve Nazi destekçiler açısından çarpıcı biçimde farklı anlamlar taşıyan psikolojik bir değişkendir.
- 2)Kimlik seçimi kısıtlar. Kimliğin anlaşılması, bireyin etik perspektifinin değiştirilmesine yardımcı olabilir.
- 3)Kimliğin eleştirel yönü görecelidir, bu nedenle, bireyin dünya görüşünü anlamak üzere bu dünya görüşünün etik önemini deşifre etmemiz gerekir.
- 4)Değerlerin etik önemi, bu temel değerlerin bireyin benlik ve dünya görüşüne entegrasyonu yoluyla gerçekleşir.
- 5)Kişisel ıstırap, başkalarının sefaletine duyarlılığı artırabilir, fakat aynı zamanda kırgınlık hissi de artırabilir ve savunuculuğu teşvik edebilir.
- 6)Bireyin bilişsel sınıflandırma sistemi, güçlü etik tonlar taşır. Soykırımın eşlik ettiği insanlıktan çıkarma, "ötekinin" yeniden sınıflandırılması ile gerçekleşir.

Stanley Milgram,²² Yahudi soykırımından yıllar sonra düzenlediği bir çalışmada, meşru bir otoritenin isteklerini yerine getirdiğini ve artık sorumluluğu üstlenmediğini görürse, insanların başkalarına zarar vermeye istekli olabileceğini iddia etmiştir:

20 Eric D. Weitz, *A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003), 78.

21 Monroe, "Cracking the Code of Genocide: The Moral Psychology of Rescuers, Bystanders, and Nazis During the Holocaust," 731.

22 Stanley Milgram, "Behavioral Study of Obedience," *Journal of Abnormal and Social Psychology*, (1963): 67.

Bir davranış belirleyicisi olarak itaat, özellikle çok önemlidir. 1933-45 yılları arasında milyonlarca masum insanın komuta altında sistematik olarak katledildiği tespit edildi. Gaz odaları inşa edildi, ölüm kampları kuruldu, günlük ceset kotaları üretildi. Bu insanlık dışı politikalar, tek bir kişinin aklından kaynaklanmış olabilir, ancak çok fazla sayıda insan emirleri uyduğu için büyük çapta gerçekleştirilmiştir.

Benzer bir çalışmada Zimbardo ve arkadaşları,²³ faillerin özellikleri veya önyargularının aksine, bireylerin vahşeti gerçekleştirdikleri koşullara ve ortamlara dikkat çekmektedir. İki çalışma da sıradan insanların kısa sürede başkalarına zarar vermeleri için önceden nefret, önyargı veya hayal kırıklığının gerekli olmadığını göstermektedir. Ayrıca her iki çalışma da özel durumlarda, sıradan insanların çok az baskıyla bile zarar vermeye teşvik edilebileceklerini göstermiştir.

Darley ve Latané²⁴ ise seyirci etkisi ya da seyircilerde apati (duygu yitimi) olarak tanımlanan durumun gerçekleşmesinde üç önemli nedeni öne çıkarmaktadır: belirsizlik, grup uyumu ve sorumluluğun dağıtılması. Birilerine yardım etmek için önce durumu fark edip sıra dışı olduğunu yorumlamak ve sorumluluk hissedip eyleme geçmek gereklidir. Ne yazık ki, Nazi Almanyası'nda bu süreçleri geçebilenlerin azlığı yanında yapılmaya çalışılan yardımlar da çoğu zaman sınırlı ve örtülü kalmıştır. Yaşadıkları durumlar ve geleceklere ilişkin belirsizlikler korku ve dehşet yarattığı için yapılmalara seyirci kalabilmişlerdir. Biz ve ötekiler sınıflandırmasında kendi konularını garanti etmek adına güçlü olanın yer aldığı gruba üye olma ve hayatta kalmak için o gruba sıkı sıkıya bağlı kalma motivasyonu da çoğu Alman'ın Nazi vahşetine ses çıkarmasını engellemiştir.

23 Philip Zimbardo, Craig Haney, W. Curtis Banks ve David Jaffe, *The Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment* (Stanford University, USA, 1971), 16.

24 John M. Darley, Bibb Latané, "Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility," *Journal of Personality and Social Psychology* 8/4, (1968): 380.

Darley ve Latané'²⁵ göre bireyin tanık olduğu durumlarla ilgili sorumluluk hissetmesi de üç şeye bağlıdır: kişinin yardımı hak edip etmediğine karar vermek, seyircinin yeterliliği ve seyirci ile mağdur arasındaki ilişki. Nazi toplumunda empati ve özgeciliğin eksikliği, Yahudilerin yardımı hak etmediği görüşünü yaygınlaştırmıştır. Çünkü onlar ötekidir, insansıdır. Onlara yapılacak en ufak yardım, Alman yoldaşlarına karşı yapılan bir ihanet olarak değerlendirilmekte, grup aidiyeti sorgulanmaktadır. Dolayısıyla otoriteye itaat ederek olumsuz sonuçlardan kaçınmak ve sorumluluğu dağıtmak en güvenli davranıştır. Her zaman bilinçli veya bilinçsiz olarak maliyet-fayda analizi yapan insanoglu, kendi açısından bedeli ağır ise o yardımdan vazgeçme ve ihtiyaç sahibini yok sayma yolunu seçebilir.

Aidiyet ve Yoldaşlık Miti

Siyasi propaganda süreçlerinde ilk önce idealize edilmiş bir kavram ortaya atılır ve sonra aşamalı olarak gerçekleştirilen eylemlerle desteklenir. Soykırımın merkezinde, kendilerini başka bir gruba karşı topluca hareket etmelerini sağlayacak şekilde gören bireyler vardır. Soykırımın merkezinde, başka bir deyişle, "kimlik" vardır.²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Almanya'da parçalanmış toplumu yeniden inşa edecek ortak bir paydaya ihtiyaç duyulmuş ve halkın birleştirilmesi için bir kavram olarak *Volksgemeinschaft* (ulus toplumu) yaratılmıştır. Yaratılan kavramın pekiştirilmesi için bazı efsane ve mitlere ihtiyaç vardır. 1918 sonrasında toplumsal birliğin tehdit altında olduğu yönünde bir efsane ülke sathında yayılmıştır. Almanya'nın yenilgisine sebep olarak askeri açıdan yetersizliğini değil, manevi değerlerin eksikliğini öne çıkarmışlardır. Ordudaki *Judenabhang* (Yahudilerin sayımı) sırasında bu efsane daha da büyüterek Yahudilerden arındırılmış ari bir ırk oluşturma çabaları hız kazanmıştır.

25 Darley vd., "Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility," 382.
26 Moshman, "Us and Them: Identity and Genocide," 131.

Toplumda yaşanan sosyal adaletsizliğin yanısıra, milyonlarca asker cepheden dönünce fiziksel hasarların yanında psikolojik rahatsızlıklarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Askerler savaşmak ve birilerini öldürmekle ilgili bireysel bazda suçluluk duygusu yaşarken kutsallığına inandıkları ulusal savaş ve askerlik değerlerini yeniden sorgulamaya başlamışlardır. Savaşla ilgili bu psikolojik yükün, kafa karışıklığının üstesinden gelmeyi sağlayacak ortak bir mite ihtiyaç duyulmuştur. Askerlerin benlik algılarını güçlendirmek üzere, onların birer kahraman olduğuna vurgu yapan propagandalar yoluyla bir “yoldaşlık” miti yaratılmıştır. “Bu mite göre askeri kardeşlik, toplu ölümlerin soğuk çıplaklığının ortasında samimi bir sosyal yaşamı, güveni ve duygusal sıcaklığı garantilemiştir.”²⁷ Bu mitle birlikte savaşın ulusallığı ve askerlerin kardeşliği övülmüştür.

Belli mitler, sistematik bir biçimde sivil toplum arasında da yerleştirilmiştir. Evrensel etik değerlerin karşısında durabilecek bir toplumu ikna edebilmek için sistematik uygulamalara ihtiyaç vardır ve bu nedenle insanların içindeki “ben”i yok etmek ve “biz”i yaratmak gereklidir. Arkadaşlık kavramının yerini yoldaşlık almıştır. Arkadaşlık bireysel tercihlerle dayanırken, yoldaşlıkta kişisel seçimlere yer yoktur. Yoldaş, ait olduğu grubun üyeleriyle birlikte aynı şekilde hissetmek, aynı şekilde düşünmek ve aynı şekilde davranmak zorundadır.

İrksal açıdan kusursuz, ortalamanın üzerinde zekâ düzeyine sahip kız ve erkek çocuklar, yatılı okullarda, Nazi iktidarını yaşatacak siyasi, idari ve askeri yeni bir nesil yetiştirmek üzere eğitilmiştir. Hitler’in tasarladığı toplumda ırksal ve ideolojik farklılığın yanında, biyolojik ya da kalımsal bozukluğa sahip bireylere de yer yoktu. Ulusal bir tür etnik temizlik yapılmış, “toplum ucubeleri” olarak değerlendirilen akıl hastaları, eşcinseller, fahişeler, alkoliciler ve dilenciler de ayıklanmıştır. Bir savaş durumunda bu ucubelerin cephenin en önünde kullanılarak imha edilmelerine yönelik planlar yapılmıştır.

²⁷ Kühne, *Aldiyet ve Soykırım, Hitler Toplumunu 1918-1945*, 39.

İnsan ırkının sağlıklı ve kötü bireylerinin ayıklanması ve çiftleşmenin düzenlenmesi yoluyla ırkla istihale öjenik yaklaşım, saf ve üstün bir Alman ırkı yaratmak isteyen Nazilere aktarılmıştır. Bu yöntemi asırlar önce uygulayan Spartalılara hayranlık duyan Adolf Hitler, Kalımsal Olarak Hastalıklı Züriyetin Engellenmesi Kanunu’nu çıkartmıştır: “En ileri görüşlü ırk devleti olan Sparta, bu ırksal kanunları sistematik olarak uygulamıştır.”²⁸ Bu kanun kapsamında 400.000 kişi rızası olmadan kısırlaştırılmıştır.

İnsan evriminin kendisini yönetmesi şeklinde ifade edilen bu kısırlaştırma kampanyasından sonra Yahudilerin sistematik biçimde öldürülmesi anlamına gelen ötenaziye (iyi/güzel ölüm) geçilmiştir. Naziler, öjenğin ve ötenazinin bilimsel olduğunu, sadece Alman halkına değil, tüm Avrupa halklarına da iyilik ettiklerini düşünüyordular. Hitler, *Kavgam (Mein Kampf)*²⁹ adlı kitabında “Hasta, zayıf, deforme olmuş çocukların yok edilmesi durumu, günümüzün acımasız deliliğinden bin kat daha insancıldır” diye yazmıştır. Yine 1939’da Hitler *Weltanschauung* görüşünü (yeni dünya) aktarıırken şu sözleri kullanmıştır:

Cengiz Han, milyonlarca kadını ve çocuğu bilinçli olarak ölüme sürükledi. [...] Savaşın amacı, düşmanın fiziksel yıkımından ibarettir. Bu amaç için, Polonya kökenli ve Leh dilini kullanan her erkek, kadın ve çocuğu gözünü kırpmadan ölüme göndermek için ölümler mangalarını şimdilik sadece doğuda topladım. Hayal ettiğimiz yaşam alanı (*Lebensraum*) ancak bu şekilde kazanılabilir.³⁰

Kültürel erkek kodlarının uygulandığı gençlik kamplarına kızlar da dahil edilerek toplumu bütünüyle dönüştürme eylemleri

²⁸ Adolf Hitler, “Collection of Speeches 1922-1945”, <http://www.nommeradio.com/media/pdf/RRS/AdolfHitler/CollectionofSpeeches/201922-1945.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2019).

²⁹ Adolf Hitler, *Kavgam*, <https://istihbaratveanaliz.files.wordpress.com/2016/06/kavgam-adolf-hitler-erişim-tarihi-20-mart-2019/>.

³⁰ Hitler, *Collection of Speeches 1922-1945*.

başlatılmıştır. Çünkü aidiyeti sağlamak için, erkekler öldürülen onların bu haklı eylemini destekleyecek, yeni nesilleri kendi ülküleri doğrultusunda yetiştirecek kadınlara da ihriyaç vardır. Kamplarda gençlere verilen eğitimde tek bir amaç vardır: tüm eylemleri etnik kökeni göz önünde bulundurarak *Volksgemeinschaft* için gerçekleştirilmek. Radyolarda sürekli Hitler ve Goebbels'in konuşmaları yayınlanarak kara propaganda sürdürülmüş, Himmler, kendi ırklarından olmayan insanlar için "endişe ve acıma hissi taşımaman, kendi kanına ihanet etmek olduğunu, başkalarıyla ilgilenmenin günah" olduğunu söylemiştir.³¹ SS'in (*Schutzstaffel*) başı olan, ayrıca Yahudilerin ve Çingenelerin imhasını yöneten Himmler'in "Sadakatim şerefimdir" ve "Bizi güçlü kılan, yaptığımız işten etkilenmeden başarmaktır" sözleri tüm gençlik kamplarında slogan haline gelmiştir.

Yuval Noah Harari,³² *Homo Deus*'ta Yahudilerin bilim sayesinde nasıl nihai çözüme ulaştırıldığına dikkat çekerken, kendini tanrısal mertebede konumlandıran insanın her şeyi kontrol etme ve yeniden tasarlama isteğinden bahsetmektedir:

Tarım Devrimi, teist dinleri ortaya çıkarmasına rağmen, Bilimsel Devrim, insanların tanrıların yerini aldığı hümanist dinleri doğurdu. Teistler tanrıları ibadet ederken, hümanistler insanlara ibadet ederler. Liberalizm, komünizm ve Nazizm gibi hümanist dinlerin kurucu fikri, Homo Sapiens'in evrendeki tüm anlam ve otoritelerin kaynağı olan eşsiz ve kutsal bir öze sahip olmasıdır.

Halk arasında soykırım gündemini yürütmek için her türlü anti-Semitizm kullanılmıştır. SS eğitiminde özellikle hayır işlerine ve yaşamın korunmasına ilişkin Yahudi emirleri hedef alınarak "sevgi" yerine "şeref", "acıma" yerine "görev" sözcükleri yerleştirilmiştir. Çeşitli konuşmalarında Hitler'in şöyle dediği aktarılmıştır:

31 Kühne, *Aldiyet ve Soykırım, Hitler Toplantı 1918-1945*, 102.

32. Yuval Noah Harari, *Homo Deus-Yarının Kısa Bir Tarihi* (İstanbul: Kolektif Kitap, 2015), 56.

[...] nüfusu azaltmak da bizim görevimizdir. Bir depopülasyon (nüfusu azaltmak) teknolojiyi geliştirmek zorunda kalacağız. Azaltmak derken ne demek istediğimi soracaksınız. Tüm halkları yok etmek niyetinde miyim? Evet, az ya da çok. Sonunda varacağımız yer orasıdır. Doğa zalimdir. Bu nedenle biz de aynı hakka sahibiz. [...] Doğal içgüdü, her canlıya yalnızca düşmanı yenmek değil, onu yok etme emrini de verir. Eski çağlarda, galip gelen bütün kabilelerin, diğer ulusları yok etme hakkı vardı.³³

[...] SS'nin eğitimi, doğru ideolojik eğitim ile Tanrı olmadan da cesareti olunabileceğini ispatlayacaktır. [...] Barış sadece doğal bir düzen yoluyla gelebilir. Düzen, ulusların yetenekli olanlarının önderlik edebilecekleri şekilde birleşmelerini talep ediyor. Bu düzen Yahudiler tarafından tahrip ediliyor.³⁴

Hitler, 1930'ların başında "Yanlı bir insanlık yolunu sonlandırıyoruz. Sina Dağı'nın tabletleri geçerliliğini yitirdi. Vicdan, bir Yahudi icadıdır"³⁵ derken aslında yaptığı eylemlerin haklılığını kanıtlama çabası, Yahudi inancı üzerinden yürütmeye çalışıyordu. Bununla birlikte, tüm semavi dinlerin temel kuralı olan "öldürmeyeceksin" yasağının, Yahudiler tarafından yaratılan ahlaki bir ilke olduğunu ve dolayısıyla da insanlar tarafından kaldırılabileceğini yorumlamıştır.

Faillerin tümünü işkence etmekteken hazduyan, psikopatolojik kişiliklere sahip bireyler olduklarını iddia etmek doğru değildir. Çünkü o döneme ait günlüklerden ve raporlardan aktarılan bilgilere göre, kamplarda gerçekleştirilen eylemlere katılmakta tereddüt eden askerlerin özellikle suçça bulaştırıldığına ilişkin ifadeler rastlanmaktadır. Çünkü "ortak vahşete iştirak etmek,

33 Gunmar Heinsohn, "What Makes the Holocaust a Uniquely Unique Genocide?" *Journal of Genocide Research* 2/3, (2000): 411.

34 Heinsohn, "What Makes the Holocaust a Uniquely Unique Genocide," 414.

35 Heinsohn, "What Makes the Holocaust a Uniquely Unique Genocide," 421.

gruba kabul biletiydi".³⁶ Değerler ile eylemler arasındaki çatışma ve askeri sistemin getirdiği zorunluluklar, sürü psikolojisini kuvvetlendirerek askerlerde duyarsızlaşmaya neden olmuştur.

SS muhafızları gibi Kapo'ların da tümü klinik anlamda sadist değillerdi elbette ancak kişiliği bu eylemlere uygun tutuklulardan seçiyorlardı. Özel imtiyazları kaybetmemek adına tutuklulara gaddarca davranıyorlardı. Aynı ırka ya da millete mensup insanların vahşi uygulamalara katılmaları, ancak "hayatta kalma şanslarını artıracak her türlü eylemi gerçekleştirme" şeklinde yorumlanabilir. Çünkü o dönemde duygusalılık, ölümlerle eşanlamdaydı. Toplu katliamları onaylayan bir dille, zihinlerine eylemlerin öz kontrol ve doğrulukla işlendiği fikri yerleştirilen failler, kendi etnik kimliklerini oluşturmak adına vahşeti içselleştirmek zorunda kalmışlardır. Kimliğin sağladığı güvenle birlikte vahşet eylemleri, zaman zaman bir "kasap partisine" evrilerek popüler eğlence toplantılarına dönüşmüştür.

Holokost, Naziler özelinde sosyal ve etnik bir bağın oluşmasına katkı sağlamıştır. Yahudi nefreti, ne yazık ki, Alman ulusal bilincini güçlendirmiştir. Kitlesele şiddetle perçinlenen aidiyet duygusu, "öteki"yi yok ederken "biz"i var etmenin aracı olarak kullanılmış, failler tıpkı kutsal amaç için mücadele eden Haçlı savaşçıları gibi yüceltilmiş ve pek çoğu cezalandırılmamıştır.

Arafta Yaşamak

Frankl'in³⁷ kitabında anlattığı üzere, toplama kampındaki tutuklular, sadece birer numaradan ibaretti. Ancak en azından bazıları "çektikleri acıya değdiğine" karar vererek insanın, kaderinin üstüne çıkma yetisini kanıtlamıştır.³⁸ Psikolojide "travma sonrası büyüme" olarak değerlendirilen bu sonuca ne yazık ki az sayıda insan ulaşabilmiştir.

Savaş esirlerinden hapıs hayatının yarattığı bir tür nevroz olarak tanımlanan, uzun süreli hapsedilmeyi takiben kafa karışıklığı, bilinç bulanıklığı ve amneziyi (bellek yitimi) içeren "dikenli tel hastalığı"³⁹ kamplardaki tutukluların çoğunun deneyimlediği bir durumdur. Bu sendrom, savaşın korkusu ve vahşeti ile uğraşmak yerine erkeklerin doğrudan dikenli ya da elektrikli tellere doğru koştukları bir tür intihar biçimidir. Tüm yitirdiklerinden sonra, ekinde en son kalan şey olan, yaşamı üzerinde karar yetkisinin sadece bireyin kendisine ait olabileceği fikrini taşımak belki de kamplardaki tutukluların varoluşa ilişkin tek dayanakları olmuştur. Umud, insanoğlu için geleceği ifade eder. Geleceğe ilişkin inancını yitiren birey için hayat anlamsızlaşır.

Korku, tüm canlılarda varolan temel bir duygudur, ama kaygı sadece insana özgü bir durumdur. Kaygı, aynı zamanda geleceği referans alır. Geleceğini kestiremeyen insan kaygı duyar ve bu duyguyu arttıkça bireyin dokunulmaz ve incitilmez olduğu inancı yitirilir. Yaşanan olumsuzluklar nedeniyle deneyimledikleri güvensizlik, kaygıların daha da artırarak acizliklerini perçinlemiştir. "Çaresizlik duygusuyla birlikte adım adım korku ve sonsuz bir dehşete alışmak zorunda kalınır."⁴⁰

Kamp yaşamına adapte olabilen mağdurların bir diğer önemli deneyimi, "psikiyatride af yanılması denilen durumdur".⁴¹ Bu, idama mahkûm edilen birinin infazından önce son dakikada bile affedileceğini düşünmesidir. Oysa tümü için geleceklere olmadıkları gibi, geçmişleri de tamamen kampın dışında kalmıştır. Bu yanılmaların yok olması evresinden sonra ise tutukluların "benliklerini garip bir mizah ve merak duygusu kaplamaktadır. Ancak anormal bir duruma gösterilen anormal bir tepki, normal bir davranıştır".⁴² Tanıklıklar, failerin kötülükleri gibi kurbanların ölümlerini de sıradanlaştırmıştır.

39 Avi Ohry and Zahava Solomon, "Dr Adolf Luukas Vischer (1884–1974) and Barbed-Wire Disease," *Journal of Medical Biography*, 22/1, (2014): 16.

40 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 24.

41 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 24.

42 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 34.

36 Kühne, *Aidiyet ve Soykırım, Hitler Toplamı 1918-1945*, 110.

37 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 19.

38 Gordon W. Allport, *İnsanın Anlam Arayışı* (V. Frankl), (İstanbul: Okuyan Us, 2019), 10.

Esaret, travmatik deneyimler, sürekli uygulanan şiddet, kişisel özsaygının yitirilmesini sağlamış ve tutsaklar bir tür aşğılık kompleksi deneyimleyerek yaşamlarını neredeyse bilinçsiz, duygusuz birer robot gibi idame ettirmişlerdir. Yaşanan deformasyonların sonucunda zaman alguları bile değişmiş, “geleceksiz ve hedefsiz yaşamışlardır”.⁴³ Konsantrasyon kamplarının girişinde yazan “Çalışmak Özgürleştirir” (*Arbeit Macht Frei*) cümlesi, aslında yaşanan gerçek dışılığın ironik bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamplardaki insanlar köle gibi çalıştırılırken aynı zamanda çalışacak kadar güçlü olmanın kendilerine özgürlük sağlayacağı illüzyonuna inandırılmışlardır.

Kampın içini dışarıdan ayıran tel örgüler, tutsaklar açısından iki ayrı dünyayı birbirinden ayıran bir tür sınırlı işlevi görmüştür. Her iki dünyanın gerçeklikleri farklıdır ve içerideki dünya acımasız kurullarla işlemektedir. Üstelik tel örgünün dışına çıkmadan bir başka dünyaya (ölüme) sevk edilmek, her esir için daha olası görünmektedir. Birbirine bu kadar yakın ama bir o kadar da uzak görünen bu üç ayrı dünyaya ait gerçekliğin birbirine karışması, kamp sakinlerinin dehşet içerisinde kalmasına ve bir tür “araf”ta yaşadıklarını duyummalarına neden olmuştur.

Sessiz Ortaklık

Tarihsel koşullar, geçmişteki mağduriyetlerin yeniden etkinleşmesi, liderin kişilik yapısı gibi birçok faktör, büyük bir grubun “öteki”ni insanlıktan çıkarmasını ve çok acımasız olmasını sağlayabilir.⁴⁴ Kriz dönemlerinde halkın hem bireysel hem de büyük grup kimliğini koruyacak bir kurtarıcıya duyulan ihtiyaç,⁴⁵ kurbanların insanlıktan çıkarılmasını sağlayarak, Nazilerin kendi iç çelişkilerinin günah keçileri haline getirilmesini kolaylaştırmıştır.

43 Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 86.

44 Vamik Volkan, “Large-Group Psychodynamics and Massive Violence,” *Ciência & Saúde Coletiva* 11/2, (2006): 303.

45 Deniz Ülke Arıboğan, *Duvar* (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2017), 180.

Soykırım toplumunun diğer üyeleri olan seyirciler, faillerle zor yaşam koşullarının yanı sıra motivasyonel ve kültürel bir eğilimi paylaşmışlardır. Kurbanların çektiği acıları pasif bir şekilde kabul ederek veya sisteme katılarak faillerle aynı zamanda değişmiş, değerler ve inançlarını yeniden şekillendirmişlerdir. Nazi ideolojisine uyarak olayların gidişatını etkilemişlerdir.

Seyirci, failin eylemlerinden doğrudan etkilenmez, ancak mağdur adına müdahale etme şansına sahiptir. Seyirci genellikle kendisinin “ne olmadığını” tanımlar. Buna göre seyirci, ne fail ne kurban ne de kurtarıcı konumundadır. Ayrıca seyircileri bireyler, gruplar, kurumlar, devletler vb. farklı seviyelerde kategorize etmemiz gerekir çünkü her düzeyde farklı etik ikilemler geçerlidir.

Pasif seyirciler de tıpkı failler gibi bir değişim sürecinden geçerler. Çünkü diğer insanlara kötü muamele yapıldığını görüp hiçbir şey yapmamları ve değişmemeleri imkânsızdır. Kendilerini korumak için bu değişim gereklidir. Eğer kurbanları iyi insanlar olarak görürlerse, empati deneyimleyecekler ve kurbanların çektiği gibi onlar da acı çekeceklerdir. Kendilerini korumak için kendilerini kurbanlardan uzak tutmuşlardır. Mağdurlarla özdeşleşmeleri, failleri sorumlu görmeleri ve onlara karşı çıkmaları, sisteme direnmeleri anlamına gelecek ve kurbanları düşman olarak görmekten kaçınacaklardır. Faillerin eylemlerini ve içinde buldukları sistemle ilgili durumları görmekten gelmek, daha da ileri gidip gerçeği inkâr etmek en iyisidir.

Seyircilerin çoğu soykırım sisteminin içinde yarı-aktif olarak kalmışlardır. Nazi ideolojisine duyulan hayranlık neticesinde kurbanların acılarını ve onlara zarar vermek için sunulan nedenleri kabul etmiş, onlardan uzaklaşarak bir anlamda kendilerini politik olarak da sterilize ettiklerini düşünmüşlerdir.

Alman psikiyatristlerden bazıları ötenazi cinayetlerine iştirak etmişler, mağdur seçiminde kriterler geliştirerek ötenaziyi destekleyen fikirlerin yayılmasından fiili öldürme sürecine kadar bir şekilde doğrudan soykırımın failleri olmuşlardır.⁴⁶

46 Robert J. Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (New York: Basic Books, 1986), 27.

Bireyin içindeki kötü potansiyeli açığa çıkarmak, psikolojik bir süreçtir. Bu kötülük, özünde kendine özgü ya da ona yabancı değildir. "Hangi bilinç düzeyine bağlı olursa olsun, bireyin kendisinin sorumlu olduğu ahlaki bir seçimdir."⁴⁷

Çoğu zaman seyirciler arasında pasifliklerini haklı gösterme ihtiyacı vardır. Bir grup içinde adsız bir seyirci olarak diğer insanların tacizlerini kabul etmek daha kolaydır. Bu durum, psikolojik açıdan sorumluluğun dağıtılması anlamına gelir. Ayrıca, grup baskısı da seyirciyi inançlarına, değerlerine ve sosyal normlara aykırı davranmaya zorlayabilir veya ikna edebilir.⁴⁸ Bir seyircinin ya da failin yetkililere gösterdiği kötü körüne itaat, bireyin ihtiyacı duyduğu uydumculuk, güvenlik ve istikrar temelinde açıklanabilir.

Öte yandan soykırımı kabul etmeyle sonuçlanan norm değiştirme süreçlerine de dikkat etmek gereklidir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da Yahudilerin veya Çingenerin katledilmesi, haksızlık olarak görülmemiştir. Bu tür norm değiştirme süreçleri genellikle zaman alır ve kurbanların seyirciler tarafından insanlıktan çıkarılması, adım adım kabul edilir. Sürec, küçük tutumlardaki değişikliklerle başlar ve daha da kötüsü geldiğinde soykırımın kabulüyle sonuçlanabilir. Bu süreci tanımlamak için kullanılan terim, genellikle bilişsel uyumsuzluk sonucunda gelişen, ahlaki geri çekilmedir.⁴⁹ Seyirciler, işlenen vahşetin yanlış olduğunu düşünmelerine rağmen kendilerinin bir şey yapamayacağı gerçeğiyle baş edemezler. Bu yüzden de ahlaki geri çekilme yoluyla zulmü kabul etmek, çaresiz bir durumdaki insana yardım etmemesi gerçeğiyle uğraşmaktan daha kolaydır.

Son yıllarda yapılan sinirbilim çalışmalarının sonuçları da toplumsal klişelerin temelini oluşturan mekanizmalara ilişkin farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Beynin medial prefrontal

47 Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, 201.

48 Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe*, 27.

49 Dennis T Kahn, *Bystander Intervention and Norm Shifting: A Social Psychological Research Overview* (Stockholm: Living History Forum, 2009), <http://www.levandehistoria.se>.

korteks bölgesinin aktivasyonu, insan algısıyla ilgilidir.⁵⁰ Harris ve Fiske,⁵¹ katılımcılara düşük sosyal grupların (evsiz insanlar, uyuşturucu bağımlıları gibi) resimlerini gösterdiklerinde, medial prefrontal korteksin daha az aktif olduğunu bireyin algısına göre çünkü beyin, sosyal grupların üyelerini bireyin algısına göre farklı klişeleştirmektedir. Düşük sosyal gruplara ait olarak algılanan resimlerin görüntülenmesi, öğrenme ve kaçınma davranışlarını düzenlemeye ilişkin bilgilerin işlenmesinden sorumlu olan amigdala ve insula bölgelerini aktive etmektedir.⁵² Öğrenme; uzaklaşmayı ve reddetmeyi motive ederken yardım etme ve empati kurma potansiyelini azaltır.

Seyirci, pasifliği yani statükoyu kabul etme seçeneğine, olaylara müdahale etmek yerine başkalarının vermiş olduğu kanun ve kararlara uyma seçeneğine sahiptir. Kurbanların bu seçenekleri yoktur. Failler, tanımı gereği eylemlere dahil olmuşlardır. Oysa Holokost'un belgelenmiş tarihinden gördüğümüz gibi, bu dahil olmama lüksü, seyircilere başka ayrıcalıklar vermiştir. Pek çok seyirci, Yahudilere ait ev ve işyerlerini alarak maddi olarak fayda sağlamıştır. Soykırım öncesi veya soykırım esnasında bu tür faydalar, pasiflik ve aktif katılım ile seyirci ve fail arasında gerçekten çok bulaşık bir çizgi oluşturmuştur.⁵³

Holokost'taki seyircilere odaklanırken neden seyirci olduklarının değil yaşamın her kesiminden insanların nasıl suç ortağı olduklarının araştırılması önemlidir. Çünkü bu ortaklığın bir halkasında basit kararlarla başlayan, ne olup bittiğini bilen, hatta tanık olan ve hiçbir şey yapmayan veya Nazi rejimini aktif olarak destekleyen kişiler yer almıştır.

50 Tania Singer, "The Neural Basis and Ontogeny of Empathy and Mind Reading: Review of Literature and Implications for Future Research," *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 30, (2006): 859.

51 Lasana T. Harris ve Susan T. Fiske, "Social Neuroscience Evidence for Dehumanised Perception," *European Review of Social Psychology* 20, (2009): 202.

52 Andrew J. Calder, John D. Beaver, Matt H. Davis, Jenneke van Ditzhuijzen, Jill Keane ve Andrew D. Lawrence, "Disgust Sensitivity Predicts the Insula and Pallidum Response to Pictures of Disgusting Foods," *European Journal of Neuroscience* 25, (2007): 3426.

53 Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe*, 63.

Sonuç

Soykırım gibi dışlayıcı, yıkıcı ideolojik yapılar, politize olmuş insanlar tarafından yaratılıyor ve psikolojik süreçlerle şekilleniyor. Bu süreçlerde toplumun ahlak anlayışı, normalden aşırı şiddet içeren bir bağlama doğru ilerlerken bireysel ahlaki dönüşümler de “ötekî”yi insanlık dışı bırakma, örtük söylemler ve sorumluluğun dağıtılması gibi çeşitli mekanizmalarla soykırımcı benliğe olanak sağlıyor. Soykırım sırasındaki davranışları açıklamada psikolojik faktörler, karmaşık ancak kritik bir rol oynamışlardır. Din, eğitim, cinsiyet, sosyal sınıf vb. sosyodemografik etkenler çoğunlukla bu psikolojik mekanizmaları harekete geçiren bileşenler olmuşlardır.

Soykırımı sadece bir nefret suçu olarak ele alamayız. Çünkü yapılan çalışmalarda nefretle ilgili çok az veri elde edilmiştir. Sosyal roller oynayan sıradan insanlar, gruplar ve kurumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca soykırımı açıklamaya çalışırken faillerinin insan olduğunu hatırlamak zorundayız. Soykırım katliamlarını mümkün kılan şey, “ötekî”nin insandan daha aşağı olduğu iddiasıdır. Ahlaki kimliklerimiz bu yorumları reddetse de soykırımların çoğu, kolektif insan davranışlarıdır. İnkâr, failler kadar müdahale etmeyip izleyenler açısından da önemlidir. Toplumun bireyler için ahlaki düzeyi belirleme yeteneği *bilşsel esneme* ile ilgilidir. Bilşsel esnemede, önceden düşünülemez olan şey, norm olarak kabul edilebilir. Gerçek bazen o kadar dehşet içerir ki, kabul etmektense reddetmek daha kolaydır.

Nazi Almanyası'nda birçok kurum uyum içinde hareket etmiştir. Sistemik faktörler (yani, devletler, kültürler, ekonomiler ve organizasyonlar gibi büyük ölçekli sistemlerin etkisi), kötü davranışlara neden olan kötü koşulları ortaya çıkarma eğilimindedir. İnsan davranış her zaman durumsal güçlere tabidir. Kahramanlık gibi kötülük de insanların doğuştan getirdiği bir şey değildir, sonradan koşullara bağlı olarak öğrenilebilir.

Nazizmde faillere ve seyircilere *aryan* ırkının karakter, yetkinlik, onur, sadakat, bilgelik ve zekâ bakımından

üstünlüğüne inanması öğretilmiştir. Alman toplumunun Nazileşmesi (*Gleichschaltung*), seyircilerin Nazizm adına işlenen zulmü kabul etmelerini kolaylaştırmıştır. Seyirci davranışları insanların zaman içinde olaylara ve fikirlerine verdikleri yanıtları ve kendilerine ilişkin algı ve kimliklerini değiştiren dinamik bir süreçtir. Bununla birlikte seyircilerin rolü, aktif ve pasif katılım arasında sürekli değişen bir kararsızlıkla belirlenmiştir, bireysel ve kurumsal aktörleri içerir.

Alman düşünür Jürgen Habermas, Holokost'u “insan maskesi takan herkesin arasındaki derin dayanışma katmanının kırıldığı bir olay” olarak tanımlamıştır. Soykırım ve kitlesel şiddet, bireylerin ve toplumsal koşulların aşamalı olarak dönüşümü ile gerçekleşmektedir. Soykırımın ilgili alan yazının büyük kısmı, bu tarihin kurbanları ve hayatta kalanlar tarafından anlatılması ile oluşmuştur. Elbette her hikâye kendine özgüdür. Ancak unutmamalıyız ki; etik kararlarımız daima tarihi bir süreç içerisinde gerçekleşir ve her zaman hayatımızı başkalarının hayatlarına bağlar.

Kaynakça

- Allport, Gordon. İnsan Anlam Arayışı (V. Frankl). İstanbul: Okuyan Us, 2019.
- Arendt, Hannah. *Organized Guilt and Universal Responsibility. Essays in Understanding 1930- 1954*. New York: Schocken Books, 2005.
- Arıboğan, Deniz Ülke. *Duar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017.
- Barnett, Victoria J. *Bystanders: Conscience and Complicity During the Holocaust*. Westport, CT: Greenwood Press, 1999.
- Baumeister, Roy .F., Smart, Laura ve Boden, Joseph M. "Relation of Threatened Egotism to Violence and Aggression: The Dark Side of High Self-Esteem," *Psychological Review* 103, (1996).
- Baumeister, Roy. The Holocaust and The Four Roots of Evil. Understanding Genocide, *The Social Psychology of Holocaust* içinde, Editörler: L. Newman ve R. Erber, New York: Oxford University Press, 2002.
- Calder, Andrew, Beaver, John, Davis, Matt, van Ditzhuijzen, Jenneke, Keane, Jill ve Lawrence, Andrew. "Disgust Sensivity Predicts the Insula and Pallidal Response to Pictures of Disgusting Foods," *European Journal of Neuroscience* 25, (2007).
- Darley, John M. ve Latané, Bibb. "Bystander Intervention in Emergencies: Diffusion of Responsibility," *Journal of Personality and Social Psychology*, 8/4, (1968).
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okuyan Us, 2019.
- Golec de Zavala, Agnieszka, Cichocka, Aleksandra, Eidelson, Roy ve Jayawickreme, Nuwan. "Collective Narcissism and Its Social Consequences," *Journal of Personality and Social Psychology* 97, (2009).
- Habermas, Jürgen. *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate*. Cambridge, UK: Polity Press, 1954.
- Harari, Yuval Noah. *Homo Deus-Yarının Kısa Bir Tarihi*, İstanbul: Kolektif Kitap, 2015.
- Harris, Lasana ve Fiske, Susan. "Social Neuroscience Evidence for Dehumanised Perception," *European Review of Social Psychology* 20, (2009).
- Heinsohn, Gunnar. "What Makes the Holocaust a Uniquely Unique Genocide?" *Journal of Genocide Research* 2/3, (2000).
- Hilberg, Raul. *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933-1945*, New York, 1992.
- Hitler, Adolf. *Kavgam*. <https://istihbaratveanaliz.files.wordpress.com/2016/06/kavgam-adolf-hitler.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).
- Hitler, Adolf. *Collection of Speeches 1922 -1945*. 20 Mart 2019 tarihinde <http://www.nommeraadio.ee/media/pdf/RRS/AdolfHitler/Collection/of/Speeches/201922-1945.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).
- Kahn, Dennis T. *Bystander Intervention and Norm Shifting. A Social Psychological Research Overview*, Stockholm: Living History Forum, 2009.
- Kühne, Thomas. *Political Culture and Democratization. Imperial Germany 1871-1918*, The Short Oxford Story of Germany, Oxford, 2008.
- Kühne, Thomas. *Aidiyet ve Soykırım, Hitler Toplumunu 1918-1945*. Ankara: Heretik Yayınları, 2016.
- Lifton, Robert J. *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, New York: Basic Books, 1986.
- Loyle, Cyanne E. "Why Men Participate: A Review of Perpetrator Research on the Rwandan Genocide," *Journal of African Conflicts and Peace Studies* 1/2, (2009).
- Milgram, Stanley. "Behavioral study of obedience," *Journal of Abnormal and Social Psychology*, (1963).
- Monroe, Kristen Renwick. "Cracking the Code of Genocide: The Moral Psychology of Rescuers, Bystanders, and Nazis during the Holocaust," *Political Psychology* 29/5, (2008).
- Moshman, David. "Us and Them: Identity and Genocide," *An International Journal Of Theory And Research* 7/2, (2007).

- Ohry, Avi ve Solomon, Zahava. "Dr Adolf Lukás Vischer (1884–1974) and Barbed-Wire Disease," *Journal of Medical Biography* 22/1, (2014).
- Singer, Tania. "The Neuronal Basis and Ontogeny of Empathy and Mind Reading: Review of Literature and Implications for Future Research," *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* 30, (2006).
- Stanton, Gregory H. "The Seven Stages of Genocide," *Yale Uluslararası ve Alan Araştırmaları Merkezi Çalışma Raporu Serisi, Soykırım Araştırmaları Programı Semineri* içinde bildiri, (Şubat, 1998): 2.
- Staub, Ervin. "The Evolution of Bystanders, German Psychoanalysts, and Lessons for Today," *Political Psychology* 10/1, (1989).
- The United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, *The Genocide Reader Studies* içinde. Editörler: S. Totten ve P. R. Bartrop. (Aralık 9, 1948).
- Tinbergen, Niko. *The Search for Animal Roots of Human Behaviour. The Animal in Its World: Explorations of an Ethologist, 1932–1972*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973.
- Volkan, Vamık. "Large-Group psychodynamics and Massive Violence," *Ciência & Saúde Coletiva* 11/2, 2006.
- Vollhardt, Johanna Ray, *The Psychology of Genocide: Beware of the Beginnings*. (Mart 15, 2018). www.psychologytoday.com/us/blog/sound-science-sound-policy/201803/the-psychology-genocide-beware-the-beginnings (Erişim Tarihi: 20 Mart 2019).
- Weitz, Eric D. *A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003.
- Zimbardo, Philip, Haney, Craig, Banks, W. Curtis ve Jaffe, David. *The Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment*. Stanford University, USA, 1971.
- Zimbardo, Philip. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House, 2007.